

TARIXIY OBIDALARNI TEXNIK HOLATINI BAHOLASH VA UMRBOQIYLIGINI TA'MINLASH MASALALARI

Rahmatxo'jayeva Dilrabo Shuhratxo'ja qizi
Toshkent arxitektura va qurilish instituti. TAQI

Annotatsiya: Maqola qadimgi boy tarixga ega Toshkent shahri hududida jahonga mashhur me'moriy yodgorliklarning saqlanishini ilmiy asosda chuqur o'rganishga bag'ishlangan fikr-mulohazalar bildirilgan. Ma'lumki, Toshkent qadimiy shahrlardan biri bo'lib, O'zbekistonning sayyohlik salohiyati yuqori mintaqalaridan biridir. Maqolada Abul Qosim madrasasining ta'mirlash ishlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: turistik ekskursiya resurslari, arxeologiya, arxitektura, haykaltaroshlik, muqaddas qadamjolar, tarixiy binolar, sayyohlar, muzeylar, qadimiy yodgorliklar.

KIRISH

Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q. Shunday ekan o`z o`tmishi, tarixini chuqur o`rgangan, e`zozlagan yurtning kelajagi buyuk bo`lmog`i aniq. Yurtimizda tarixiy qadamjolarini rekonstruksiyalash, obodonlashtirish hamda tiklash masalalari prezident farmonlari hamda hukumat qarorlari bilan izchil amalga oshirib kelinmoqda. Mustaqillik yillarida arxeologik yodgorliklarni ta'mirlash, saqlash, o'rganish ishlariga katta e'tibor qaratildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 4 oktabrdagi "Moddiy madaniy merosning ko'chmas mulk ob'ektlari milliy ro'yxatini tasdiqlash to'g'risida"gi qaroriga asosan davlat ro'yxatiga olingan tarixiy, madaniy va arxeologik yodgorliklarning 37 tasini arxeologik yodgorliklar tashkil qiladi[1]. Shu qatorda Abul Qosim madrasasining ta'mir jarayoni ham alohida ahamiyatga ega. Toshkentning markazida joylashgan ushbu ziyoratgohning tarixi, bugungi kundagi holati hamda ta'mirlash texnologiyasi ushbu maqolaning asosiy qismini tashkil etadi.

ASOSIY QISM

Madrasa yangi mahalla majmuasi (kompleksi)ning asosiy, eng katta bo'lagi bo'lgan. XVIII asr oxirida - XIX asr 1-yarmida qadimgi Toshkentning markaziy qismining chekkalarida, shahar darvozalariga yaqin joylarda «yangi shahar» yoki «yangi mahalla» degan nomlarini olgan, aholi obodonlashtirilgan yangi manzilgohlar - mahallalar barpo bo'lgan. Beshyog'och darvozasi yaqinida ham shunday mahalla vujudga kelgan. Mahallaning markaziy binosi - sinchkor masjid. Uning janubiy yonida XIX asrning 1-yarmida kattagina madrasa quriladi va mo'jaz hammom quriladi. XIX asrning 70 yillaridayoq hammom yo'q bo'lib ketgan. Masjid esa tarixiy - me'moriy qiymatga ega bo'lmagan imorat tariqasida madrasani ta'mirlash jarayonida buzilib

ketgan. Madrasada Abduna Qodiriy tahsil olgan ma'lum madrasani Muhammad Solih Toshkentiy o'zining «Tarixi jadidayi Toshkand» asarida ham zikr etib o'tgan.

Og'zaki ma'lumotlarga ko'ra madrasa eng avval Qoraxon eshon, keyinroq Ma'dixon qozi va Abul Qosim nomlari bilan atalgan. XX asrning 40-yillarida Toshkent obidalarini o'rgangan T.Stramsova madrasani Sayid Abul Qosim nomi bilan atab, uni negadir buzilib ketgan deb qayd etgan. Madrasaning oldida hovuzli maydon bo'lgan.

Madrasa hovlili, ikki ayvonli kompozitsiyaga ega, asosan bo'ylama o'q bilan ajraladi, ko'ndalangiga ketgan o'q ozgina ajratilgan xolos. Tarihda hovli burchaklari kesik ko'rinishga ega. Madrasa dastlab bir qavatli bo'lgan, keyinchalik ustiga Ikkinchi qavat qurilgan.

Madrasa Ikkinchi jahon urushi davrlarida Toshkentga evakuatsiya qilingan oilalar yashaydigan uylar tariqasida, keyinchalik esa qo'g'irchoqlar fabrikasi tariqasida xizmat qilingan.

Madrasaning bosh tarzi umuman olganda simmetrik holda xal etilgan. O'rtada peshtoq bo'laklari bilan yopilgan peshtoq joylashgan. Uning buzilib ketgan tepa qismi ta'mirlash davrida tiklangan. Uning yonlari ikki qavatli ravoq va mezanali minoralardan iborat bo'lgan. Tamirlashdan avval simmetriya birmuncha buzilgan holda edi: janubiy qanotda bitta «ortiqcha» ravoq bo'lgan. Ravoqlarning ham chuqurligi turlicha edi. Ravoqlarning linga chiziqlari ham farqlanadi: Ikkinchi qavat ravoqlari birinchilarinikiga qaraganda bo'ydorrog ko'rinishga ega. O'yima eshiklar og'zaki ma'lumotlarga ko'ra o'ratepalik usta Xasanboy tomonidan ishlangan edi. Eshiklarning eng yaxshisi - peshtoq darvozasi G'afur G'ulom tashabbusi bilan Muqimiy nomidagi teatrga o'rnatilgan.

Madrasaning uch xonasi alohida ajraladi. Bular: madrasaning janubi - sharqiy burchagida - darsxona, shimoli-sharqiy burchagida - maktabxona, g'arbiy tomonining o'rtasida - xonaqohdir. Xonaqoh Muhammad (s.a.v.)ning mo'ylari saqlanganligi uchun alohida noin - Mo'yi Muborak nomi bilan atalib kelingan.

Madrasaning birinchi qavati torrog rahrav (koridor) vastasida masjid bilan bog'langan edi.

Madrasaning bosh peshtoqi anchagina keng bo'lgan. Qariyalarning eslashicha peshtoq tepasida bayram kunlari karnay - surnay, nog'ora kabi musiqa asboblari chalingan. Madrasa hovlisi g'isht bilan farsh qilingan, hovlidan ariq o'tgan, chamasi hovuzcha ham bo'lgan, daraxt o'sgan. Bulardan tashqari hovlida naqsh bilan bezatilgan shiypon ham qurilgan.

Hammom ikki xonadan iborat bo'lgan. Tarhi madrasa bilan bog'liqligini nazarga olsak, uning yoshi madrasa bilan bir xil bo'lgan degan xulosaga kelishimiz mumkin. Abul Qosimning nabirasi ma'lumotiga ko'ra, madrasaning birinchi qavati uning buvasi tomonidan 1864 yilda qurilgan. Ikkinchi qavati esa uning amakisi, qozi kalon Sayid Boqixon tomonidan barpo etilgan.

XX asrning boshlarida majmuadagi masjidning tarkibida namoz o‘qiladigan xonalardan tashqari ayvon, halimxona va oshxona kabi imorat ham bo‘lgan.

«Yangi mahalla» majmuasi o‘z ichiga nafaqat madrasani, balki hammom, masjid, halimxona kabi binolarni o‘z ichiga olgan edi. Majmuaning butunlay buzilib ketgan yoki juda nurab ketgan qismlari tozalanib, qolgan nisbatan saqlangan g‘ishtin qismi - Abul Qosim madrasasigina ta’mir etilgan.

-XIX asr boshlarida qurilgan. Madrasa, ya’ni o‘quv bilim yurti. Xozirda xunarmandchilik markazi, “Ustoz va Shogird” maktabi tarzida faoliyat yuritib kelmoqda.

Bino Xalqaro “Oltin Meros” xayriya jamoat Fondi Toshkent boshqarmasi balansida.

-Umumiy maydoni; 1526 kv.m

-Foydali maydon; 708.16 kv.m

-1 qavatda 30 xona. 2 qavatda 30 xona.

Madrasada qurilgandan beri bir necha ta’miriy ishlar olib borilgan. Bulardan eng kattalari O‘zbekiston tarix va madaniyat “Yodgorlik” larini saqlash jamiyati tomonidan (hozirda OltinMeros Fondi) 1977-1980 yillarda.

2016-2018 yillar Abul Qosim eshonning avlodlari tomonidan homiylik asosida madrasaning tom qismi butkul yangilandi.

2018-2020 yillar “Meros Chashmasi” proekti bilan MCHJ “Boyqozon” firmasi binoni zaxtan saqlash, tashqi devorlarni mustahkamlash va madrasaning hovli qismini rekonstruktsiya qilindi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 4 oktabrdagi “Moddiy madaniy merosning ko‘chmas mulk ob’ektlari milliy ro‘yxatini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qonuni/Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi 2019 yil 5 oktabr (www.lex.uz) (Law of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated October 4, 2019 "On approval of the National Register of Immovable Cultural Heritage" / National database of legislation dated October 5, 2019 (www.lex.uz)).
2. Yusupov H., Abdurasulov M., Bobojonov D. Xiva shahriga sayohat (yo‘l ko‘rsatkich). – Urganch: Quvanchbek-Mashhura, 2018. – B.3-4. (Yusupov H., Abdurasulov M., Bobodjonov
3. D. Journey to Khiva (guide). - Urgench: Kuvanchbek-Mashhura, 2018. – P.3-4.)
4. Madaniy meros departamenti Xorazm viloyati boshqarmasi joriy arxivi. Obidalar pasportlari (Current archive of the Khorezm regional department of the department of cultural heritage. Monument passports)
5. G‘ulomov Ya.G‘. Xorazmning sug‘orilish tarixi. – Toshkent, 1959. – B.11.

(Gulomov Ya.G. Irrigation history in Khorezm. - Tashkent, 1959.- P.11.)

6. Egamberdieva N. Xiva tumanidagi madaniy meros ob'ektlari // Madaniy meros ob'ektlarini asrash, qayta tiklash, muhofaza qilish va ulardan foydalanishning dolzarb muammolari konferensiya to'plami. – Urganch, 2019. – B.118-121. (5. Egamberdieva N. Objects of cultural heritage in the Khiva region // Topical issues of preservation, restoration, protection and use of cultural heritage objects. Conference materials. – Urgench, 2019. - P.118-121.)
7. Abdurasulov A., Abidova Z. Xorazm qadamjolari va ziyoratgohlari. – Toshkent: Yangi nashr, 2016. – B.26. (Abdurasulov A., Abidova Z. Khorezm shrines and shrines. – Tashkent: New edition, 2016. - P.26.)